

TOXIR VATTORNING “OLOVLI SO‘QMOQLAR” ROMANI TARJIMASIDA EKVIVALENTLIKNING AKS ETISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460652>

Gulnoza G‘OFFOROVA,
TDSHU 2-kurs magistranti,
Toshkent. O‘zbekiston. Tel: +99897 4076119; E-mail:
gulnozagofforova@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Jazoir yozuvchisi At-Toxir Vattorning “Olovli so‘qmoqlar” romanining arab tilidan o‘zbek tiliga tarjimasida ekvivalentlik masalasi, romanning iste‘dodli tarjimon Muhammad Yusupov va arabshunos Baxtiyor Ibrohimov tomonidan amalga oshirilgan tarjimalar misolida ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *tarjimashunoslik, badiiy asar, tarjimon, arab, o‘zbek, tarjima, milliy o‘ziga xoslik, ekvivalentlik, adekvatlik*

Аннотация: *В данной статье рассматривается вопрос эквивалентности в переводе романа “Огненные тропы” Алжирского писателя Ат-Тахир Ваттора с арабского языка на узбекский, которая была переведён талантливого переводчика романа Мухаммада Юсупова и арабиста Бахтияра Ибрахимова.*

Ключевые слова: *переводоведение, литературное произведение, переводчик, арабо-узбекский перевод, национальная идентичность, эквивалентность, адекватность*

Abstract: *In this article, the issue of equivalence in the translation of novel “Fiery Trails” by the Algerian writer At-Takhir Wattor from Arabic to Uzbek is considered, using the example of the translations of the novel by the talented translator Muhammad Yusupov and the Arabic scholar Bakhtiyor Ibrohimov*

Key words: *translation studies, literary work, Arabic-uzbek translator, national identify of translation, equivalence, adequacy*

Badiiy tarjimaning sifati va saviyasini belgilashda ekvivalentlik, muqobillik va adekvatlik masalalari muhim masalalari muhim o‘rin tutadi. O‘zbek tilidan arab tiliga qilingan tarjimalarda ekvivalentlik va adekvatlik masalasi ko‘rib chiqilayotganda tillarning o‘zaro yaqinligi, bir oilaga mansubligi hisobga olinadiki, bu yuzaga keladigan ayrim muammolarning asl sababini aniqlashga ko‘mak beradi. Zero, bu jarayonda tarjimon oldida turgan eng katta muammolardan biri ekvivalentlikdir”.

Fransuz tilida XIX asrning 60-yillarida aynan tilshunoslik bilan bogʻliq tushuncha sifatida qabul qilingan “ekvivalent” (equivalent) termini rus tarjimashunosligiga XX asr oʻrtalarida A.D.Shveyser tomonidan kiritilgan boʻlib, birmuncha murakkab termin sifatida qaraladi. Bu asliyat va tarjima matni mazmunining birligiga erishishda tarjimon eʼtibori doirasida boʻlgan masalalardan biridir [1,60]. Ammo, tarjimashunoslikda ekvivalentlik darajalariga oid ishlarda tadqiqotchilarning qarashlari turlicha. Masalan, V.N.Komissarovga koʻra, ekvivalent – bir nutq birligi bajariladigan funksiyani bajara oladigan boshqa nutq birligidir. “Ekvivalentlik tushunchasi, - deb yozadi olim, - tarjimaning muhim xususiyatlarini ochib beradi va hozirgi tarjimashunoslikning markaziy tushunchalaridan biri hisoblanadi”. Ammo, V.Vinogradov, A.D.Shveyser, Y.Retsker, N.K.Garbovskiy, A.O.Ivanov va boshqa olimlarning ekvivalentlikka yondashuvlari bir-biridan sal boʻlsa-da farq qiladi.

Ekvivalentlik nazariyasi tarjima jarayonida tillararo xoslashuvning eng samarali variantlarini izlab topish va tarjima faoliyatiga tadbqiq etish asosini shakllantiradi. Asliyat tili bilan tarjima tili oʻrtasida oʻrnatilgan munosabatlarning aksi ekvivalent munosabatlarda namoyon boʻladi. Ekvivalentlik xususida yana shuni taʼkidlash kerakki, agar hozirgi tarjima nazariyasi haqiqatdan ham XX asr oʻrtalarida paydo boʻlgan boʻlsa, uning asosiy kategoriyasi sanalgan “ekvivalentlik” ning ham u bilan bir paytda yuzaga kelganligi oʻz-oʻzidan anglashiladi.

Tarjimashunoslikda ekvivalentlik tenglik, muqobillik, muvofiqlik yoki muvozanat, oʻxshashlik hamda adekvatlik ekvivalentlikning sinonimlaridir. Fanda ekvivalentlik haqidagi tasavvurlar bir xil boʻlmagan. Baʼzi hollarda esa bu borada tamoman qarama-qarshi tasavvurlar ham yuzaga kelgan. Masalan, S.Vkaxov “ekvivalentlik” deganda mazmun doirasida ikki tilning tegishli birliklari semantika, konnotatsiya, fon oʻrtasida toʻliq oʻxshashlikni nazarda tutgan boʻlsa, A.O.Ivanov tarjima tilida manba til birlamchi birliklarining shu kontekst doirasida barcha maʼno-mazmun komponentlari yoki mazmunga tegishli variantlardan birining funksional mutanosibligini koʻzda tutgan [1, 61].

Umuman, ekvivalentlik tarjimaning asliyatga har jihatdan muvofiqligidir. Baʼzida kontekst ichidagina bir-biriga mos keladigan, bir-birining oʻrnini qoplaydigan soʻz va birikmalar ham shartli ravishda

ekvivalentlik maqomida bo‘ladi. Ikki tilda kontekstsiz ham ma’nolari bir-biriga o‘xshash bo‘lgan maqol, matal va iboralar ham ekvivalent birikmalar hisoblanadi.

Asliyat: - لكن من يخسر ؟ أنا...أوف أية خسارة ؟ غيره كثيرون. انهم يقولون في لغتهم :

[1, 2]. النخالة تجلب الكلاب...نتدب واحدا من الجنود لخدمتي و كفي

Tarjimada: - Lekin bunda kim yutqizadi? Men !...Nima yutkizaman? Boshqasi to‘lib yotibdi. Avomda: “It vazifasini it bajarar”, degan gap bor. Uning ishini soldatlardan biriga buyuraman qo‘yaman [2, 57].

Yuqoridagi “It vazifasini it bajarar” maqolining aslida “Ziqnalikni it qiladi” degan tarjima chiqadi. Tarjimon o‘zbek tilidagi muqobil ekvivalentini tanlashni ma’qul ko‘rib uni “It vazifasini it qilar” deb tarjima qilgan. Bunday tarjima albatta kontekstga bog‘liq bo‘lgan holat. Ammo mazmunan bir xil ma’no anglatadi.

Tarjima ishonchli, hech bir so‘z, ibora e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Shu bilan birga, ijodkor tarjima matniga o‘z iboralarini ham kiritishi mumkin. Yuqoridagi misolda biz bunga guvoh bo‘ldik. Shunday fe’llar ishlatishi mumkinki, asliyatdagi ma’no bo‘rttirib ko‘rsatilishi mumkin. Toxir Vattorning “Olovli so‘qmoqlar” asarining tarjimasida ham ijodkorlarimiz ishlariga ijodiy yondashishgan. Asardagi asosiy qahramon sanalgan Al-Lazning jasoratini bo‘rttirib ko‘rsatib, asarning ta’sirchanligini oshirishgan.

Tarjima: “Serjant shosha-pisha stol oldiga borib, qo‘liga qog‘oz, qalam oldi va Al-lazning og‘zini poylay boshladi. Ayni vaqtda Al-Lazning uzoq chidolmasligini boshidayoq sezganini hayolidan o‘tkazdi: “U kaltak zarbiga imkoni boricha chidashga urinib ko‘rdi, xolos. Men uning o‘rnida bo‘lsam, buncha ishonchli dalillar qarshisida hech ikkilanmay bor gapni bo‘yninga olgan bo‘lardim. Yo‘q unda sportchilarga xos jasorat bor”.

“Tarjima amaliyotida hanuzgacha yo‘l qo‘yib kelinayotgan xato va kamchiliklarning ko‘pchiligi tarjimada milliy xususiyatni tiklash bilan bog‘liq, bu masala hanuzgacha ham nazariy, ham amaliy jihatdan qoniqarli darajada hal qilingan emas. Badiiy tarjimada, xususan, o‘zaro yaqin tillar orasida tarjima amalga oshirilayotganda xos so‘zlarning soxta ekvivalent bo‘lib chiqmasligiga alohida e’tibor berish kerak”[4, 74].

“Tarjimada uchraydigan bunday holatlar xususida so‘z yuritgan E.Ochilov yaqin tillardan tarjimaga ko‘p hollarda ijodiy ish deb qaralmayotganligi, balki unga tabdil darajasida munosabatda bo‘linib, shunchaki u tildan bu tilga o‘tkazib qo‘ya qolish va ba‘zi bir tushunarsiz so‘zlarni tushunarlisi bilan almashtirish deb qaralishi tufayli bunday tarjimalarga ortiqcha tayyorgarliksiz kirishilishi va buning natijasida uzoq tillardan tarjimaga ko‘ra yaqin tillardan tarjimada xato ko‘proq uchrashini ta‘kidlaydi. Zero, tili va hayot tarzi yaqin bo‘lgan xalqlarning tillaridan tarjimaning qulayligi, turli til guruhlariga kiradigan mutlaqo begona, dini va urf-odatlarini bir-biriga yot xalqlar tilidan tarjimaga nisbatan osonligini ta‘kidlar ekan, tarjimashunoslikda “uzoq tillardan tarjimaga ko‘ra, yaqin tillardan tarjima qiyinroq” degan notog‘ri bir qarash keng tarqalgan va bunga ham asliyat, ham tarjima tili lug‘atida mavjud, shaklan bir xil bo‘lsa-da, mazmunan bir-biridan uzoq so‘zlar – “soxta ekvivalentlar” vaj qilib ko‘rsatiladi”[3, 9].

Milliy xarakter ma‘lum moddiy asosda yaratilib, muayyan hayot sharoitining in‘ikosi hisoblanadi. Shuning uchun ham obrazning milliy xarakterini o‘sha millatning hayotini, milliy tarixini, o‘ziga xosligini, milliy, madaniy va adabiy an‘analarini o‘rganish orqali to‘g‘ri tushunish mumkin. “Olovli so‘qmoqlar” romanida **درهم** “**dirham**” so‘zi kelgan. Dirham arablarning milliy pul birligi hisoblanadi. Shu bilan birgalikda **درا** “**doro**” so‘zi ham kelgan. U “**chaqa, mayda pul**” degan ma‘noni anglatadi. Arablar chaqa pulni doro deb atashadi. Tarjimon bu so‘zlarni ekvivalentini topa olmagan va bu so‘zlar faqatgina arab xalqlariga tegishli bo‘lgan so‘zlar bo‘lganli sababli ularni o‘z shaklida qoldirishni ma‘qul ko‘rgan[2,37].

Ma‘lumki, ba‘zan asliyatda erkin iboralar bilan berilgan gaplar tarjimon tomonidan turg‘un birikmalar bilan tarjima qilish holatlari uchrab turadi. Bu holatning afzallik tomoni shundaki, maqol, metal yoki frazeologik iboralar erkin iboralarga qaraganda obrazliroq, ta‘sircharoq bo‘ladi, lekin, har qanday holatlarda ham to‘g‘ri ma‘no anglatuvchi erkin birikmalarni nuqul idiomatik iboralar bilan almashtirishga ruju‘ qilish asarning baddiy qiyofasini o‘zgartirishga olib kelishi mumkin” [4, 12].

Haqqoniylik – ekvivalentlikning asosiy xossasi hisoblanadi, ya‘ni tarjima matni asliyatniki kabi haqqoniy bo‘lsa, ekvivalentlik ham

mukammal bo‘ladi. Bu yerda gap asliyat matnining obyektiv voqelikka nisbatan haqqoniyliги haqida emas, har qanday matn insonni o‘rab turgan voqelikka bo‘lgan munosabatini ifodalash usuli ekanligi haqida bormoqda. Matn har qanday moddiy obyekt singari o‘zining moddiy obyektivligi bilan haqqoniydir. Aynan ana shu haqqoniylik tarjima ekvivalentligini baholashda e‘tiborga olinmog‘i kerak” [1, 65].

Tarjima qilinayotgan asar tili me‘yorlariga qat‘iy amal qilingan holda asosiy mazmuni berish ekvivalent tarjima hisoblanadi. Demak , asliyat matni parchasi ustida ishlash jarayonida tarjmaning bir necha variantlaridan eng muqobilini tanlay olishi lozim. Bunda tarjimon matnning alohida elementlaridan muhimlik darajasiga ko‘ra grammatik va semantik jihatdan eng maqbulini tanlashi lozim.

REFERENCES

1. Hamidov X. O‘zbek qissa va romanlari turk tilida, monografiya. – T., 2017.- B.276
2. Ibrohimov B. Yusupov M. Olovli so‘qmoqlar.-T., 1986.-B.195
3. Ochilov E. Yaqin tillardan tarjima muammolari. Tarjima masalalari//ilmiy maqolalalar to‘plami.-T., 2012.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. 2-жилд. –Т., 2006-2008. –В. 569
5. Исматуллаева, Н. (2022). Хитой лингвомаданиятида “оила” концепти билан боғлиқ стереотип тил бирликларининг таҳлили. *Sharq ma'shali/Vostochnый факел*, 14(1), 82-86.
6. Hamidov, X., & Abduraximova, D. (2019). Приведение фразеологизмов в переводе с японского на узбекский. *Sharqshunoslik*, 4(4), 100-112.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).

-
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.